

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

методологічних роздумів дослідників двох народів. Доцільно звернутися з проханням, пропозицією опрацювання нарисів до найвідоміших педагогів та істориків виховання Польщі й України, які могли б поповнити склад грона авторів окремих частин видання.

Не були б це тільки дослідницькі проблеми, якими потрібно було б займатися у найближчому майбутньому, продовжити згодом реалізацію проблем шляхом опублікування їх результатів у формі монографій, посібників за редакцією, збірників наукових праць, матеріалів наукових конференцій педагогів, психологів, істориків виховання й спеціалістів з історії Польщі і України, соціологів, культурознавців і ін.

Висновок. Складні взаємні відносини поляків і українців, які тривають багато сотень років, на наше переконання, будуть ускладнювати реалізацію такої широкої дослідницької програми. Виходячи з вищеперелічених проблем, можна було б сформулювати дещо конкретніші пізнавальні завдання, а їх перелік був би дуже довгий і систематично розростається б у міру зростання зацікавленень навколо терену досліджень і території.

Якщо захочемо все-таки створити об'єктивні передумови нової суспільної свідомості в двох сусідніх країнах, мусимо переламати бар'єри традиційної недовіри. Кістки у грі про велику майбутність наших народів кинуті, і ми самі повинні виграти найвищу ставку суперництва про добре сусідство, довіру і віру у спільне краще майбутнє. "Alea iasta est" ("Жереб кинуте") – крикнув Юлій Цезар, переходячи Рубікон і роблячи перший крок на дорозі до здобуття значимої позиції в історії європейської цивілізації.

1. *Europejska wspólna przestrzeń edukacyjna a przeobrażenia oświatowe w Polsce i na Ukrainie 1989 – 2006. Nadzieje i zagrożenia/ Pod red. Marii Chepil i Ryszarda Kuchy. – Drohobycz – Lublin: Poświt, 2007. – 596 s.*

2. *Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці та освіті. – Київ – Дрогобич: Коло, 2003. – 288 с.*

3. *Скотний В. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. – Дрогобич: Вимір, 2004. – 348 с.*

Ігор Туманов, професор кафедри ландшафтної архітектури

*Львівського національного лісотехнічного університету України
професор кафедри культурології та українознавства,
кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, доцент
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

На матеріалах психології художньої творчості обґрунтовується значущість образного мислення у людей творчих професій. Розглядається механізм створення художньої роботи з урахуванням прояву закономірностей цього процесу і при виконанні творчих навчальних завдань з рисунка, живопису, скульптури. Підкреслюється значущість психологічних факторів, як таких, що зумовлюють активізацію розвитку образного мислення в процесі навчання мистецтву.

Постановка проблеми. В умовах пострадянської України необхідністю стає підготовка кваліфікованого спеціаліста з якостями високого професіоналізму і творчої мобільності. Законом України "Про освіту" "...визначено основну її мету: всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства" [1]. Важлива роль у реалізації цієї мети належить професійній освіті, яка забезпечує цілеспрямований розвиток молоді людини, сприяє професійному її самовизначенню. У сфері професійно-художньої

освіти актуальність набуває навчання, зорієнтоване на розвиток образного мислення з урахуванням сучасних естетичних вимог. Перед художньою школою постають завдання, які повинні розв'язуватися передовсім у процесі освоєння дисциплін предметного блоку: *рисунка, живопису, скульптури, композиції*, бо саме ці дисципліни відіграють головну роль у формуванні творчих здібностей майбутнього фахівця.

Враховуючи, що висока результативність процесу навчання на сучасному етапі розвитку

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

художньо-професійної школи можлива тільки при умові застосування теоретичних досягнень науки, значущості набувають наукові розробки в психології в розумінні цього питання, позаяк саме мислення людини є її компетенцією.

Мета статті – популяризація творчих принципів навчання спеціальним дисциплінам *рисунку, живопису, скульптурі* з урахуванням досягнень психології у розробці поняття *творче мислення*.

Науковий підхід до процесу навчання мистецтву з урахуванням досягнень психології став визначальним уже в кінці минулого століття, тобто в умовах колишнього Радянського Союзу. У цей період психологами розв'язується ряд питань, які стосуються проблеми мислення і зокрема *творчого мислення*. У роботах “О генезисе изобразительной деятельности и ее роли в становлении сознания” А. Столяра (1972), “Порождение образа” В. Зінченко, Г. Вучетіча, В. Гордона (1973), “Искусство как мышление” Г. Єрмаша 1982), “Мышление” А. Брушлінського (1986), та інших розглядаються питання природи творчого мислення, складових процесу творчого мислення, взаємодії мислення і творчості тощо.

У цей же період створюються роботи, які сприяють практичному застосуванню досягнень психології у становленні фахівців мистецьких професій. У 90-х роках набули популярності підручник “Психология” В. Кузіна (1982), навчальні посібники: “Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку” Л. Медведєва (1986), “Психология восприятия и искусство плаката” П. Кудіна (1987), “Развитие творческих способностей на занятиях академическим рисунком” В. Зінченко (1996) тощо. Саме в цей період домінуючим стає розуміння, що мислення є базовим компонентом всього художньо-мистецького процесу, що “...для мистецтва немає нічого важливішого за думку, вона – джерело і результат творчого процесу, в ній сила і значення художнього твору” [1, 4]. Було доведено, що і в творчій практиці художника, і в процесі становлення майбутнього художника цілеспрямоване мислення грає провідну роль у “...переробці матеріалу дійсності в художній образ” [Там само].

Безперечним стає розуміння, що завдяки саме мисленню створюються твори на підставі різноманітних вражень, з подальшим перетворенням життєвого матеріалу на образи мистецтва. Чітко було визначено, що мислення художника (майбутнього художника в тому числі) – це творче мислення, яке характерне, перш за все, тим, що проходить у формі художніх образів,

що характер діяльності, сама практика в області образотворчого мистецтва формує здатність не тільки своєрідного сприйняття світу, але і професійні особливості розумових процесів.

Оскільки художнє, або образне мислення значно відрізняється від наукового або буденного, то стосовно мистецтва психологи виділяють розумові процеси трьох типів.

Перший – це дослідницьке мислення, коли йде формування ідеї, концепції твору, осмислення дійсності в категоріях художнього образу.

Другий – так зване “технічне мислення”. Результатом цього типу мислення є вибір певних виразних засобів, композиційної структури, за допомогою яких автор може втілити свій задум, відчуття, ідеї в колористичному, пластичному, стильовому рішенні твору.

Третій – “візуальне мислення”. Психологи визначають його як початкове в єдиному процесі розумової діяльності митця при створенні твору. Вже на початку сприйняття предмета або явища митець визначає ступінь його важливості для своєї творчості. Розумові процеси ще не усвідомлюються і проходять на емоційному рівні, але істотно впливають на всі подальші етапи внутрішньої і зовнішньої роботи над художнім образом [2, 52].

Таким чином, мислення творчої людини (а саме такою людиною і повинен бути майбутній художник) обов'язково буде пов'язано із *сприйняттям, вивченням, освоєнням* реальної дійсності і з перекладенням її на умовну мову зображення в тому або іншому матеріалі. Мислення виступає джерелом пізнавальної активності, яка приводить до творчості під час навчальної роботи над зображенням.

У наш час проблема полягає у найбільш раціональному застосуванні досягнень психології в розумінні процесу дії психологічних механізмів на “продуктивний” процес формування фахівця.

Мислення як основа творчої діяльності проявляється на будь-яких етапах виконання навчальної роботи. Міркуючи над завданням в *рисунку, живопису, скульптурі*, студенти співвідносять пропорції, знаходять видимі і невидимі площини, об'єми, пластичні переходи, колірні і тональні відносини, визначають характер, структуру майбутньої роботи тощо. Тобто, вже академічне зображення з природи в процесі навчання пов'язано з творчим мисленням. В *рисунку і живопису* сама побудова зображення на картинній площині припускає активні розумові операції, пов'язані з перекладенням об'ємних тривимірних об'єктів на двовірну площину. Допоміжні горизонтальні і вертикальні лінії, опорні

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

точки і лінії зв'язку, якими користуються студенти при виконанні довготривалих академічних рисунків і живописних робіт, є результатом їх розумової діяльності і наочно ілюструють хід логічних міркувань.

Значущості і при цій діяльності набуває *художнє сприйняття*. Як визначають психологи, *художнє сприйняття* виступає здатністю, на базі якої формується узагальнений образ зображуваного. В ході сприйняття чуттєве пронизується раціональним, чуттєве впливає на раціональне. “Чуттєве” і “раціональне” – це дві сторони, по суті єдиної пізнавальної здатності людини. Таким чином, у свідомості майбутнього художника чуттєве містить *раціональне*, а раціональне включає *чуттєве*.

Існують, за ствердженнями психологів, *два рівні* або *два етапи* процесу формування образу в свідомості: *емпіричний* (живе споглядання) і *теоретичний* (розумовий). Перший рівень – це безпосереднє сприйняття, другий – опосередковане мислення. Саме тому в розробках, пов'язаних з пристосуванням результатів досліджень у психології до навчальної творчості, підкреслювалось, що за допомогою мислення, яке має своєю основою *відчуття* і *сприйняття*, студент проникає в різноманітні структури речей, в сутність об'єктів зображення і формує свої уявлення про них.

Осягаючи художній образ як складну систему відтворення об'єктивної дійсності, майбутній фахівець пізнає її поступово, переходячи від безпосереднього емоційного сприйняття до все більш високих рівнів пізнання за допомогою мислення. Виділення предмету з фону, оцінка пропорцій, освітленості, аналіз деталей, з яких складається предмет, зіставлення даного предмету з уже пізнаними предметами подібного типу, вибір образотворчих засобів для вираження характеру – все це *етапи єдиного процесу пізнання і творчості*.

Так само як і у професійних художників, здатність мислити образно на рівні понять і думок розвивається у майбутнього художника на основі *наочно-дійового* і *наочно-образного* мислення. На відміну від логічного, образне мислення (незважаючи на присутність у ньому ідей і абстракцій) має в своїй основі конкретні *образи сприйняття* і *образи уявлень*.

Мислення художника завжди наочне в тому значенні, що спрямоване на пошук художньої форми образу, який формується у свідомості на підставі уявлення. Творчий підхід до зображення природи, необхідний для підготовки фахівців в наш час, сприяє розвитку саме цього типу мислення у

студентів: від *наочно-дійового* до *наочно-образного* мислення і далі – до *художньо-образного*. Цей шлях розвитку здібності до відтворення дійсності у формі художніх образів студенти повинні пройти в процесі сприйняття навчальної постановки, її вивчення і зображення.

Висвітлюючи питання мислення саме в навчальній творчості, можна підкреслити, що відтворення дійсності в художніх образах істотно відрізняється від копіювання, змальовування, списування природи. Саме завдяки мисленню здійснюються абстрагування і узагальнення під час аналізу об'єкта відображення. Вони дають студентам можливість підійматися вище за випадкові факти і окремі явища, встановлювати ті чи інші зв'язки, тобто мислити на рівні понять.

Народжується новий ступінь у розвитку здібностей – *продуктивне, творче мислення*. *Сприйняття виходить на інтелектуальний рівень, а самі інтелектуальні процеси характеризуються поступовим переходом від репродуктивних до продуктивних, від відтворювальних – до творчих дій*.

Вказане ствердження ми виділяємо тому, що воно є базовим при виконанні інтерпретаційних рішень з однієї і тієї ж постановки, особливо з умовою комплексного виконання завдань у *рисунку, живопису, скульптурі* – найбільш раціонального на сьогоднішній день принципу підготовки фахівця.

Відносячи даний принцип навчання до проблемного, можна відзначити, що в проблемному навчанні має значення не тільки знаходження результату, але і сам процес пошуку. На думку вчених-психологів, розумова діяльність активізується у разі виникнення перешкод, при спробі усвідомити свої дії з метою усунення цих перешкод. Відбувається, як визначив психолог-теоретик Д. Узнадзе, процес “об'єктивізації”, який примушує посилено мислити, шукати шляхи подолання перешкод, що виникають при розв'язанні проблем [4]. Особливо це важливо при створенні зображення як “формалізації” результатів сприйняття і розумового процесу в ході роботи з натурним матеріалом.

З причини того, що навчання художнім дисциплінам на даному етапі розвитку художньої школи визначається як *проблемно-творчої спрямованості*, вивчення закономірностей творчих процесів стає найважливішим для педагога в сфері навчання образотворчому мистецтву, оскільки сучасний педагог образотворчого мистецтва – це і мислячий художник. Зображення з природи, а потім її інтерпретація вимагають розв'язання великої

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

кількості проблем (композиційних, конструктивних, пластичних, формоутворюючих і багатьох інших), що є суто творчими. А при розв'язанні творчих завдань саме в ході проблемного навчання “відбувається оволодіння досвідом творчої діяльності, формування громадянської активності, творчого відношення до своєї діяльності” [3, 101].

У міру розвитку здатності оперувати образами, в свідомості підвищуються творчі якості мислення. Практика показує, що студенти, які вмюють вести роботу таким чином (не копіюючи натуру, а аналізуючи та інтерпретуючи її), добиваються кращих результатів як у традиційному об'ємно-просторовому зображенні, що проявляється в конструктивній, осмисленій побудові форми, так і при рішенні композиційно-пластичних задач. Вказане відбувається у зв'язку з тим, що “образотворчому мистецтву властиво оцінювальне, інтерпретуюче, філософсько-світоглядне мислення” [1, 6]. Значення в цьому процесі має те, що виконавець стає художником – глибоким, самобутнім і обдарованим мислителем. “Творчі здібності художника як мислителя виявляються в багатстві і значущості змістовної сторони його твору. Воно включає суб'єктивну логіку думок про предмети, логіку художника як індивіда і об'єктивну логіку існування самих предметів” [1].

Образне мислення художника включає суб'єктивну логіку думки про речі, логіку оцінок і відносин, але не виходить за межі логіки самих речей. Мистецька діяльність, а до неї ми відносимо виконання завдань в навчальних рисунку, живопису, скульптурі, поєднує воедино об'єктивну і суб'єктивну сфери свідомості людини. У співвідношенні цих двох начал укладений нескінчений спектр *художніх варіантів зображення* об'єктивно існуючих предметів.

Логіка художнього твору суб'єктивна стосовно його автора до предмета зображення, але об'єктивна по суті. Суб'єктивно-логічний процес художньої творчості як процес *образного мислення* відбувається відносно самостійно. Логіка в мистецтві підкоряється ідейному задуму художника і розкриває значення реально існуючих предметів. Постає питання про *співвідношення об'єктивного і суб'єктивного* в академічних завданнях зі спеціальних дисциплін, про співвідношення образного і логічного в навчальному процесі. У зв'язку з цим ми підкреслимо наступне. Академічні *рисунок, живопис, скульптура* можуть розглядатись і як моделюючі об'єкт відтворення, і як вправа з набуття художньо-технічної майстерності в кожному з них, і як предмети самовираження на

основі натури і пошуків формальних засобів зображення. Але ті або інші задачі повинні розв'язуватись в певній послідовності і з певною взаємозалежністю.

Методично це може бути здійснено таким чином.

Перше. Виконуються роботи “класичного”, тобто академічного трактування форми за всіма правилами побудови та об'ємно-просторового відображення з метою передачі об'єму та простору з чітким виявленням матеріальних якостей предметів зображення. Така постановка завдання сприятиме удосконаленню принципів об'ємно-просторового зображення натури, необхідного для відтворення візуально сприйманої дійсності. Виконання робіт може здійснюватись різними матеріалами і техніками як у рисунку, так і в живопису. В рисунку: олівець, сангіна, соус, туш-розмивання, однокольорова акварель і т.п. В живопису: кольорова акварель, гуаш, темпера, масло і т.п. Рішення, через різні психофізіологічні особливості виконавців, можливе як “спокійне”, так і “експресивне”, як “графічне”, так і “живописне”, як “темне”, так і “світле”. У живопису – як “холодне”, так і “тепле” і т.п. У скульптурі, в рельєфній пластиці, в глині, гіпсі, слабо випаленої кераміки.

Друге. Проводиться повторення зображення за попередніми малюнку і живопису зі збереженням силуету предметів, їх пропорцій і об'ємно-просторових якостей (можливе копіювання зображення на інший лист паперу за допомогою кальки або через скло). В даному випадку використовується відмінна від попереднього виконання техніка. Застосовується і будь-який виразний технічний прийом, наприклад, – монотипія (чорно-біла або з кольоровими додатками), оригінальне штрихування, задування, яка-небудь механічна фактура, відтворена за допомогою тампонування, тощо. Постановка завдання сприяє виявленню можливостей того або іншого матеріалу, технічного прийому і можливих художніх ефектів, які можуть виникнути при їх використанні.

Третє. Здійснюється виконання натури з використанням оригінальних пластичних трансформацій форми (з можливою деформацією), але при збереженні взаємного розташування її елементів. При цьому також використовуються різні технічні прийоми (не повторювані одним і тим же виконавцем). У даному випадку постановка завдання сприяє розвитку у виконавців свідомого використання якостей пластичної організації та інтерпретації форм на основі візуально сприйманої натури.

ОБРАЗНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНІЙ ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

Четверте. Створюється замкнута композиція на основі натури, з оригінальним композиційним вирішенням і технічним обігранням зображальної поверхні. В цьому випадку складові постановки можуть переставлятися місцями, стилізуватися зі зміною, при необхідності, пропорцій і т.п. Завдання виконуються як у рисунку і живопису, так і скульптурі. Така постановка завдань спрямована на розвиток композиційних здібностей учнів, їх творчої фантазії.

Беручи до уваги, що вище перелічені завдання різноманітні, можна підкреслити: розв'язання цих завдань створить необхідні умови для розвитку творчого потенціалу студентів вже на першому курсі вищого навчального закладу. Залежно від схильностей кожного ці рішення сприятимуть розкриттю індивідуальних якостей майбутніх художників. Характерно, що особливістю процесу навчання повинне бути вміння обґрунтовувати той чи інший принцип вирішення, чітко і ясно сформулювавши суть творчої ідеї.

Висновки. *Творче мислення* формується в процесі художньої діяльності. Звідси надзвичайно важливим стає прищеплення естетичного розуміння різних стильових рішень, що виникають у процесі роботи з натури з урахуванням законів і закономірностей мистецтва. Саме тому всебічне, творче використання в процесі навчання психологічних механізмів зумовлює повноцінний розвиток творчих якостей майбутнього фахівця. Сприяння цьому розвитку, на підставі новітніх досягнень науки, і є першорядним завданням сучасної художньо-професійної школи.

Вміле використання психологічних механізмів зумовлює те, що студенти в процесі опанування навчальних завдань зображення форми вчать мистецтву виразного зображення, вчать розуміти свої відчуття і своє ставлення до того,

що зображується. Творчі завдання співіснують разом з навчальними і можуть бути представлені як навчальні, якими вони насправді і є в умовах навчального процесу незалежно від образно-стильового рішення зображення. Пізнавальні процеси виконання робіт вимагають і логічного, і образного підходу до створення зображення. Студент як творча особистість при створенні зображення завжди оперує двома складовими своєї розумової діяльності: *об'єктивним* і *суб'єктивним*.

Логічне мислення формується в процесі об'єктивного розуміння навколишнього світу незалежно від відчуттів і почуттів: образне мислення формується у процесі особистих відчуттів. У ході виконання роботи з натури можливі переходи мислення від образного до логічного і зворотно, як можлива зміна характеру сприйняття від суб'єктивного до об'єктивного. Особливо це може проявлятися при комплексному розв'язанні навчально-творчих завдань у *рисунку, живописі, скульптурі*, найбільш раціональному на сьогоднішній день методу розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців творчих професій.

1. Закон України "Про освіту". – *Голос України*. – 1996. – 25 квітня.

2. Ермаш Г.Л. *Искусство как мышление*. – М.: *Искусство*, 1982. – 227 с.

3. Лернер И.Я. *Дидактические основы методов обучения*. – М, 1981. – 185 с.

4. Медведев Л.Г. *Формирование графического художественного образа на занятиях по рисунку: Учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак-тов пед. ин-тов*. М.: *Просвещение*, 1986. – 158 с.

5. Узнадзе Д.Н. *Экспериментальные основы психологии установки*. – Тбилиси. 1961. – 386 с.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Все мистецтво полягає в певній частці перебільшення з тим, проте, щоб не переходити певних меж.”

Федір Достоєвський
російський письменник

“Геній – терпіння думки, зосередженої в якомусь напрямі.”

Ісаак Ньютон
англійський вчений

